

מדינת ישראל
המשרד לקליטת העלייה

מאירס-גינט-מכון ברוקדייל
המרכז לחקר מוגבלויות
ותעסוקת אוכלוסיות מיוחדות

לאחר עשרים שנה בישראל: סקר יוצאי אתיופיה הוותיקים

יהודית קינג ♦ נועם פישמן ♦ אברהם וולדה-צדיק

המחקר בוצע ביזמת המשרד לקליטת העלייה ומומן בסיועו

דמ-615-12

לאחר עשרים שנה בישראל: סקר יוצאי אתיופיה הוותיקים

יהודית קינג נועם פישמן אברהם וולדה-צדיק

המחקר בוצע ביזמת המשרד לקליטת העלייה ומומן בסיועו

עריכת לשון: רעיה כהן
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

ת"ד 3886

ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת באינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

דואר אלקטרוני : brook@jdc.org.il

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושאים קשורים

בן רבי, ד'; ברוך-קוברסקי, ר'; קונסטנטינוב, ו'. 2011. הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית לסייע לימודי – מחקר הערכה מסכם. דמ-577-11.

חביב, ג'; עבודי, ח'; שץ, א'. 2010. דוח מעקב ראשון: ביצוע תכנית החומש לשיפור קליטת יוצאי אתיופיה – תקציב 2008. דמ-566-10.

חביב, ג'; הנדין, א'; עבודי, ח'. 2010. דוח מעקב שני: ביצוע תכנית החומש לשיפור קליטת יוצאי אתיופיה – תקציבים 2008-2010. דמ-602-12.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; לוי, ד'; קונסטנטינוב, ו'. 2010. בני נוער עולים בישראל – תמונת מצב עדכנית. דמ-561-10.

חביב, ג'; הלבן-אילת, ח'; שץ, א'; אלמוג, י'. 2010. מעקב אחר אינדיקטורים מרכזיים למצבה של האוכלוסייה האתיופית ברמה הארצית. דוח מספר 2. דמ-560-10.

חביב, ג'; הלבן-אילת, ח'; שץ, א'. 2010. פעילות המשדד לקליטת העלייה בעבור האוכלוסייה האתיופית: בחינת המידע הקיים על אפקטיביות התכניות והתוויית קווים להמשך פיתוח – דוח מסכם. דוח מספר 1. דמ-536-10.

קינג, י'; וולדה-צדיק, א'. 2006. דפוסי השתלבות בתעסוקה של עולים חדשים גילאי 22-64. דמ-486-06.

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il;
ניתן למצוא את הפרסומים גם באתר המכון: jdc.org.il/brookdale

תמצית המחקר

1. הרקע למחקר ומטרתו

ממחקרי הגירה בעולם, ובהם מחקרים על עולים בישראל, עולה שלוותק בארץ היעד יש השפעה חיובית על השתלבות המהגר בתחום התעסוקה, על רכישת השפה ואף על תחומי חיים נוספים (Chiswick & Repetto, 2000; נוה וקינג, 1999). ואולם, תהליך הקליטה של יוצאי אתיופיה בארץ מציב אתגרים ייחודיים – הן להם עצמם, הן לחברה הישראלית. משאבים רבים הושקעו בתהליך זה כדי לסייע ליוצאי אתיופיה. מחקרים קודמים (ג'וינט-מכון ברוקדייל, 2001; חביב ואחרים, 2010 א ו-ב) לא התעמקו בעולי אתיופיה הוותיקים ביותר משום שהמדגמים היו קטנים מדי. מחקר זה הוא הראשון שנעשה בישראל על ילידי אתיופיה עשרים שנה או יותר לאחר עלייתם לארץ, והוא בוחן את איכות קליטתם בפרק זמן ממושך זה.

ילידי אתיופיה הוותיקים – גילאי 23-65 שעלו מאתיופיה לישראל בשנים 1979-1991, כשהיו בני פחות משנה עד בני 45 – מונים כ-26,000 נפש ומהווים 22% מקהילת יוצאי אתיופיה בישראל. בעת הריאיון היו כמחציתם בני 23-34, ו-40% היו בני 35-50. מטרת המחקר הייתה ללמוד על הישגיהם בהשכלה ובתעסוקה; שירותם הצבאי או הלאומי; איכות קליטתם החברתית ותחושת השייכות שלהם לארץ בצד זיקתם למורשת האתיופית; וכן על מעורבותם במסגרות החינוכיות של ילדיהם והשתלבות הילדים במערכת החינוך ובתחום החברתי; הערכתם האישית את תהליך קליטתם במבט לאחור ואיך הם תופסים את הקשיים שעדיין הם מתמודדים אִתם. בבדיקת מגוון הנושאים הללו נעשה שימוש במדדים אובייקטיביים וסובייקטיביים המקובלים במחקרי קליטה.

2. מערך המחקר

המחקר נערך על מדגם מייצג ארצי של יוצאי אתיופיה הוותיקים, גילאי 23-65: הוא הוצא מקובצי משרד הקליטה של כלל אוכלוסיית עולי אתיופיה שעלו לישראל בשנים 1979-1991 בהיותם בני 0-45. כדי להבטיח ייצוג נאות של תת-קבוצות נערכה דגימה שכבתית לפי גיל בעת העלייה ולפי תקופת העלייה. החלוקה הייתה לשלוש קבוצות גיל בעת העלייה – 0-5, 6-18, 19-45 – וכן לשלוש תקופות עלייה – 1979-1983, 1984-1985 (מבצע משה) ו-1990-1991 (מבצע שלמה). הרציונל לחלוקה הגילית התבסס על הסיכוי להשתלב במערכת הלימודים בישראל: מי שעלו מתחת לגיל 6 נקלטו במערכת החינוך החל בכיתה א; מי שעלו לאחר גיל 18 כבר לא נקלטו במערכת החינוך הרגילה ונזקקו למערכות חלופיות, כגון השלמת השכלה.

אין זהות מלאה בין הגיל בעת העלייה לבין הגיל בעת הריאיון, אך יש זיקה ביניהם: מי שעלו בגיל 0-5 – רובם (66%) הם בני 23-28, והשאר הם צעירים שגילם הנוכחי הוא עד 34; מי שעלו בגיל 6-18 – רובם (60%) הם בני 29-34, והשאר הם בני 35-50; מי שעלו בגיל 19-45, רובם הם בני 35-50, והשאר הם בני 51-65.

בחלק מהנושאים שנבחנו, כגון שירות צבאי ולאומי, נעשה ניתוח הנתונים לפי הגיל בעת העלייה, ובאחרים לפי הגיל בעת הריאיון, על-פי המשתנה שנראה לנו רלוונטי יותר.

הנדגמים רואיינו בטלפון באמצעות שאלון ממוחשב שרובו מורכב משאלות סגורות. רוב הנדגמים רואיינו בעברית, ומיעוטם (כ-20%) באמהרית, לפי נוחות הנדגם. הראיונות בוצעו בחודשים דצמבר 2009 עד יוני 2010. סך כל הנדגמים היה 1,575. המדגם הוא מדגם של פרטים.

מהמדגם המתוכנן רואיינו 58%. הנפל נבע בעיקר מהקושי לאתר מספרי טלפון של הנדגמים; רק מעטים מהנדגמים סירבו להתראיין. כדי לבדוק את ייצוגיות המדגם בפועל, השוונו בין המרואיינים לבין הנפל במדגם על-פי משתנים שלגביהם היה מידע בקובצי משרד הקליטה: מגדר, גיל בעת העלייה, תקופת העלייה, גיל בעת הריאיון, מצב משפחתי ומחוז מגורים. בבדיקה זו לא נמצאו הבדלים ברוב המאפיינים. ואולם, היות שלא היה אפשר לבחון את ייצוגיות המדגם גם לפי משתנים נוספים, כגון השכלה – משתנים שעשויים להשפיע על מדדים במחקר – ייתכן שהנפל אינו מקרי לחלוטין, ויש בכך אולי כדי להשפיע חלקית על התוצאות.

המדגם שוקלל על בסיס המידע במשרד הקליטה כדי לייצג את כלל אוכלוסיית יוצאי אתיופיה הוותיקים.

במדדים שבהם יש נתונים על יהודים ותיקים¹ מוצגות השוואות אליהם. ההשוואות עם היהודים הוותיקים נערכו תוך התאמת ההתפלגות הגילית שלהם לזו של יוצאי אתיופיה הוותיקים.

3. מאפייני רקע של אוכלוסיית המחקר בעת העלייה

יותר ממחצית יוצאי אתיופיה הוותיקים הגיעו לארץ בשנים 1990-1991. במועד עלייתם היו רוב העולים (70%) בני פחות מ-18. נתון זה משקף את אחוז הילדים הגבוה באוכלוסיית עולי אתיופיה. רובם עלו עם שני הוריהם, אך מיעוט לא מבוטל עלו רק עם הורה אחד או בלי הורים. השכלתם של רוב יוצאי אתיופיה הוותיקים בעת העלייה הייתה נמוכה או שהיו חסרי השכלה. עם זאת, כ-65% מהעולים שעלו עד גיל 18 דיווחו כי לפחות אחד מהוריהם ידע קרוא וכתוב באמהרית או בטיגריט.

- ♦ למעלה ממחצית יוצאי אתיופיה הוותיקים (57%) הגיעו לישראל בשנים 1990 ו-1991, רובם במבצע שלמה; 30% עלו בשנים 1984-1985, במבצע משה, ו-13% עלו בשנים 1979-1983. כלומר, הוותק של המרואיינים בישראל במועד הסקר נע בין 31 ל-19 שנים.
- ♦ רובם היו צעירים בעת העלייה: גילם של 70% היה עד 18 (ועד בכלל): 16% היו בני 0-5 ו-54% היו בני 6-18. 30% היו בני 19-45. מכאן שהמחקר על יוצאי אתיופיה הוותיקים עוסק בעיקר בעולים שהגיעו לארץ בהיותם ילדים ובני נוער.

¹ יהודים ותיקים הם יהודים ילידי הארץ ומי שהגיעו לארץ לפני 1990. הנתונים על היהודים הוותיקים בדוח לקוחים מעיבודים מיוחדים שביצעו החוקרים בנתונים של סקרי למ"ס: סקר כוח אדם 2009, הסקר החברתי 2009 וסקר הכנסות 2009.

- ◆ למעלה מ-80% מהעולים שהגיעו עד גיל 18 עלו עם שני הוריהם; כ-14% עלו רק עם אחד ההורים, בדרך כלל עם האם, ו-6% עלו ללא הוריהם.
- ◆ מקרב מי שעלו לאחר גיל 18, 75% היו נשואים; 57% נשואים עם ילדים ו-18% נשואים בלי ילדים. 8% היו אימהות חד-הוריות.²
- ◆ כ-65% מיוצאי אתיופיה הוותיקים לא למדו באתיופיה. 26% נוספים למדו 1-8 שנים באתיופיה. מקרב מי שעלו לאחר גיל 18, כ-60% לא למדו כלל ורק 10% היו בעלי 12 שנות לימוד ומעלה. מקרב מי שעלו בגיל 6-18, כ-60% לא למדו כלל ו-34% נוספים למדו 1-8 שנים.
- ◆ 23% מכלל המרואיינים דיווחו ששני הוריהם ידעו קרוא וכתוב באמהרית או בטיגרית, ו-38% דיווחו שרק אחד ההורים, על-פי-רוב האב, ידע קרוא וכתוב. בסך הכול, 58% מהאבות ו-26% מהאימהות ידעו קרוא וכתוב. 39% דיווחו כי אף אחד מהוריהם לא ידע קרוא וכתוב.

4. מאפיינים דמוגרפיים בעת הריאיון

אוכלוסיית יוצאי אתיופיה הוותיקים היא אוכלוסייה צעירה; כמחציתם בני 23-34. בערך חצי מיוצאי אתיופיה נשואים – כמעט כולם (כ-95%) לילידי אתיופיה; כשליש הם רווקים. שיעור האימהות החד-הוריות גבוה יחסית – כעשירית מהפרטים באוכלוסיית הסקר - ועולה על שיעורן באוכלוסיית היהודים הוותיקים (3%).

הוותק של המרואיינים בישראל במועד הריאיון נע בין 19 ל-31 שנים.

גיל ומצב משפחתי

- ◆ 24% מיוצאי אתיופיה הוותיקים הם בני 23-28, 24% בני 24-29 ו-39% הם בני 35-50; רק 13% הם בני 51-65.
- ◆ כמחצית המרואיינים נשואים, 95% מהם לילידי אתיופיה. כשליש הם רווקים.
- ◆ שיעור האימהות החד-הוריות גבוה יחסית (10% מהפרטים באוכלוסיית הסקר) בהשוואה לאוכלוסיית היהודים הוותיקים (3%). שיעור זה גדול מעט יותר גם משיעור האימהות החד-הוריות בעת העלייה (8%). האימהות החד-הוריות מהוות 28% מכלל האימהות באוכלוסיית הסקר בהשוואה ל-10% בקרב האימהות היהודיות הוותיקות.

פיזור גאוגרפי

הריכוזים הגדולים של יוצאי אתיופיה הוותיקים הם במרכז (39%) ובדרום (27%).

² בחרנו במונח "אימהות חד-הוריות" כיוון שרוב (82%) יוצאי אתיופיה העומדים בראש משפחות חד-הוריות הם נשים.

5. השכלה, הכשרה מקצועית וידיעת עברית

רמת השכלתם של יוצאי אתיופיה הוותיקים גילאי 23-65 נמוכה מזו של היהודים הוותיקים בני אותם גילים. העולים שעלו לארץ מתחת לגיל 6 הגיעו לרמות השכלה גבוהות ממי שעלו בגיל מבוגר יותר: כמעט אין בהם בעלי פחות מ-12 שנות לימוד וכמחציתם בעלי תעודת בגרות, אך שיעור בעלי התואר האקדמי בקרבם נמוך משיעור זה בקרב היהודים הוותיקים.

כשליש למדו מקצוע במסגרת הצבא או השירות הלאומי ו/או לאחר הצבא, בקורסי הכשרה מקצועית ובמסגרת לימודים על-תיכוניים.

הישגיהם של יוצאי אתיופיה הוותיקים בתחום ההשכלה קשורים במידה רבה לגיל בעת העלייה. מי שעלו בטרם מלאו להם 6, קיבלו את כל חינוכם במערכת החינוך הישראלית; מי שעלו בגילים 6-18 קיבלו לפחות חלק מחינוכם בישראל; ואילו מי שעלו בגיל 19 או יותר בעצם לא למדו בישראל בכלל, או שלמדו רק מעט. לכן, לאחר הצגה קצרה של רמת ההשכלה על-פי שילוב של מספר שנות לימוד והתעודה הגבוהה ביותר בקרב כלל יוצאי אתיופיה הוותיקים, נתמקד בניתוח הישגי ההשכלה בקרב מי שעלו לארץ עד גיל 18. נתייחס גם לניצול ההזדמנות השנייה להגיע לתעודת בגרות במכינה האקדמית. כמו כן נבחן את רכישת המקצוע במסגרת השירות הצבאי ובמסגרות אזרחיות ואת השליטה בעברית.

השכלה

- ♦ 20% מיוצאי אתיופיה הוותיקים לא למדו כלל ו-4% נוספים למדו 1-4 שנים בלבד; שיעור בעלי 0-4 שנות לימוד בקרב היהודים הוותיקים גילאי 23-65 עומד על אחוז אחד בלבד.
- ♦ 7% מיוצאי אתיופיה הוותיקים הם בעלי 5-11 שנות לימוד לעומת 8% מהיהודים הוותיקים.
- ♦ 26% מיוצאי אתיופיה הוותיקים הם מסיימי 12 שנות לימוד בלי תעודת בגרות, בהשוואה ל-24% מהיהודים הוותיקים.
- ♦ 33% נוספים מיוצאי אתיופיה הוותיקים הם בעלי תעודת בגרות או +13 שנות לימוד בלי תואר אקדמי. השיעור המקביל בקרב היהודים הוותיקים הוא 37%.
- ♦ 10% מיוצאי אתיופיה הוותיקים מחזיקים בתואר אקדמי, כמעט כולם בתואר ראשון בלבד, זאת לעומת 30% מהיהודים הוותיקים.
- ♦ **בקרוב מי שעלו לארץ מתחת לגיל 6** - 97% סיימו לפחות 12 שנות לימוד; שיעור בעלי תעודת הבגרות עומד על 54%: 42% היו זכאים לתעודה במסגרת לימודיהם בבית הספר התיכון ו-12% השלימו אותה במסגרת אחרת, למשל במכינה קדם-אקדמית. נתון זה מקבל אישור מנתוני משרד החינוך: השיעור הממוצע של זכאים לבגרות בקרב ילידי אתיופיה בשנים 2001-2005, השנים שבהן נבחנו המרואיניים שעלו ארצה מתחת לגיל 6, עומד על 42%.³ בעלי תואר אקדמי הם 13%.
- ♦ **בקרוב מי שעלו בגיל 6-18** - 88% סיימו לפחות 12 שנות לימוד, ושיעור בעלי תעודת הבגרות עומד על 42%: 29% במסגרת לימודיהם בבית הספר התיכון ו-13% במסגרת אחרת. גם בקבוצה זו שיעור בעלי התואר האקדמי עומד על 13%.

³ עיבוד מיוחד של נתוני קובץ מבחני הבגרות של משרד החינוך בשנים 2001-2009, בביצוע מכון ברוקדייל.

- ◆ הפער בין יוצאי אתיופיה הוותיקים שהגיעו לישראל מתחת לגיל 18 ובין היהודים הוותיקים מתמקד בשיעור בעלי התואר האקדמי – 13% מיוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת 30% מהיהודים הוותיקים.
- ◆ לדברי המרואיינים, הם לא המשיכו בלימודים על-תיכוניים בעיקר בשל הצורך לצאת לעבוד כדי לעזור בפרנסת המשפחה.
- ◆ **בקרוב מי שעלו לאחר גיל 18** - 83% לא סיימו 12 שנות לימוד. למעשה 59% לא למדו כלל באתיופיה ונשארו מחוסרי השכלה.

הכשרה מקצועית

- ◆ 35% מיוצאי אתיופיה הוותיקים רכשו מקצוע אזרחי לא אקדמי – 13% במסגרת שירותם הצבאי או הלאומי, 22% בקורסי הכשרה מקצועית ו-6% במסגרת לימודים על-תיכוניים; 6% למדו מקצוע ביותר ממסגרת אחת.
- ◆ השיעור הגבוה ביותר של רוכשי מקצוע נמצא בקבוצה שעלתה בגילים 6-18 – 43%. סיבות אפשריות לכך הן הצורך שלהם לרכוש מקצוע בתוך זמן קצר כדי להשתלב במהירות בשוק העבודה ולסייע בפרנסת המשפחה וכן מדיניות הקליטה שהעדיפה הקניית מקצוע לצעירים שבשל גילם לא יוכלו להשלים 12 שנות לימוד במערכת החינוך הרגילה.
- ◆ קצת מעל 30% מאלה שרכשו מקצוע במסגרת שירותם הצבאי/הלאומי או בקורס הכשרה מקצועית עובדים כיום במקצוע וכ-30% נוספים עבדו בעבר במקצוע.

שליטה בעברית

- ◆ 59% מיוצאי אתיופיה הוותיקים (כמעט 80% ממי שעלו עד גיל 18) מעריכים ששליטתם בעברית טובה מאוד, 18% מעריכים שהיא טובה ו-23% (כ-60% ממי שעלו לאחר גיל 18) מעריכים שהיא בינונית או חלשה.

6. תעסוקה ושכר

שיעור התעסוקה של יוצאי אתיופיה הוותיקים גילאי 23-65 – גבוה, הן בקרב גברים והן בקרב נשים, והוא עולה על שיעור התעסוקה בקרב היהודים הוותיקים. שכרם של יוצאי אתיופיה הוותיקים נמוך מאוד בהשוואה לשכרם של היהודים הוותיקים באותם גילים ובכל רמות ההשכלה.⁴

פחות ממחצית האקדמאים יוצאי אתיופיה הוותיקים עובדים במקצוע אקדמי אך לדברי שני שלישים עבודתם קשורה במידה רבה לתחום לימודיהם. פער השכר בינם לבין האקדמאים היהודים הוותיקים באותם גילים גדול הרבה יותר מהפערים שנמצאו ברמות השכלה נמוכות יותר.

⁴ לצורך ההשוואות עם היהודים הוותיקים הותאמה ההתפלגות הגילית שלהם לזו של יוצאי אתיופיה הוותיקים.

תחילה מובאים נתונים על שיעורי התעסוקה של יוצאי אתיופיה הוותיקים לפי מגדר והשכלה. לאחר מכן נבחנת איכות התעסוקה של העובדים על-פי משלח יד ושכר. הנתונים מוצגים גם בהשוואה ליהודים הוותיקים.

תמונה כללית

◆ 78% מיוצאי אתיופיה הוותיקים מועסקים כיום, 81% מהגברים ו-75% מהנשים. שיעורים אלו גבוהים משיעורי ההעסקה בקרב היהודים הוותיקים בני אותו גיל: 73% בכלל האוכלוסייה, 74% בקרב הגברים ו-73% בקרב הנשים. הדמיון בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים בין שיעורי התעסוקה של גברים לאלה של נשים הולם ממצאי מחקרים נוספים: יש עלייה חדה בשיעורי התעסוקה של נשים יוצאות אתיופיה, ואילו שיעור התעסוקה בקרב הגברים ירד משך שנים אחדות והחל שוב לעלות בשנים האחרונות, אם כי רק בקרב גברים מתחת לגיל 45 (חביב ואחרים, 2010 ב).

שיעורי תעסוקה לפי השכלה

◆ שיעורי התעסוקה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים נוטים לעלות ככל שרמת ההשכלה עולה, חוץ מבקרב בעלי התואר האקדמי; אצלם דווקא חלה ירידה בשיעור התעסוקה:

- 60% בקרב בעלי 0-4 שנות לימוד
- 72% בקרב בעלי 5-11 שנות לימוד
- 81% בקרב בעלי 12 שנות לימוד
- 90% בקרב בעלי תעודת בגרות או בעלי 13+ שנות לימוד שאין להם תואר אקדמי
- 80% בקרב אקדמאים.

◆ בכל רמות ההשכלה עד לתואר אקדמי, שיעורי התעסוקה של יוצאי אתיופיה הוותיקים עולים בהרבה על השיעורים המקבילים בקרב היהודים הוותיקים. רק בקרב בעלי תואר אקדמי, השיעור נמוך מעט יותר (80% לעומת 84%).

משלח יד

◆ כצפוי מהתפלגות ההשכלה, שיעור יוצאי אתיופיה הוותיקים המועסקים במשלח יד אקדמי או ניהולי נמוך מאוד: 5% לעומת 25% בקרב היהודים הוותיקים.

במשלים לכך, בולט השיעור הגבוה של יוצאי אתיופיה הוותיקים הבלתי מקצועיים: 16% לעומת 4% בקרב היהודים הוותיקים.

◆ שיעור יוצאי אתיופיה הוותיקים דומה למדי לשיעור היהודים הוותיקים המועסקים במשלח יד חופשי או טכני: 13% לעומת 18%, בהתאמה.

◆ שיעור המועסקים במשלח יד אקדמי או ניהולי נמוך יותר בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים גם כאשר משווים רק את האקדמאים בשתי האוכלוסיות: 34% לעומת 54%, בהתאמה.

◆ על מנת לעמוד על הקשר בין עבודתם לתחום לימודיהם של האקדמאים ערכנו הבחנה בין תחומי לימוד המכשירים למקצוע, כגון עבודה סוציאלית ומשפטים, לבין תחומים שהם בבחינת תחומי ידע ואינם מובילים למקצוע מוגדר, לפחות ברמת תואר ראשון, כגון מדעי המדינה וסוציאלוגיה. 89% ממי שלמדו מקצוע עבדו בו; לעומת זאת, רק 19% ממי שלמדו תחום ידע עבדו במקצוע אקדמי,

ואילו 51% עבדו בפקידות ומכירות. למרות זאת, אפילו בקבוצה השנייה העריכו 51% כי עבודתם קשורה במידה רבה מאוד או רבה לתחום לימודיהם. אין בידינו נתונים המאפשרים בחינה אובייקטיבית של הקשר בין תחום הלימודים לבין משלח היד בקרב אקדמאים יהודים ותיקים, ולכן איננו יודעים אם המצב בשתי האוכלוסיות דומה. שיעור האקדמאים יוצאי אתיופיה הסבורים שעבודתם קשורה במידה רבה מאוד או רבה לתחום לימודיהם כמעט זהה לשיעור בקרב האקדמאים היהודים הוותיקים – 66% ו-69%, בהתאמה. סוגיית הקשר בין תחום הלימודים לבין משלח היד בקרב אקדמאים יוצאי אתיופיה (ואולי לא רק בקרבם) מחייבת בדיקה מעמיקה יותר לנוכח המדגם הקטן יחסית של אקדמאים בסקר זה.

שכר

- ◆ אף ששיעורי התעסוקה של יוצאי אתיופיה הוותיקים מצביעים על סגירת פערים ביחס ליהודים הוותיקים, ואפילו על יצירת פערים לטובתם, מבחינת השכר יש עדיין פערים של ממש. שכרם של יוצאי אתיופיה הוותיקים עומד על כ-59% משכרם של היהודים הוותיקים: 31 ₪ לעומת 52 ₪ בממוצע לשעה.
- ◆ הפערים בשכר בין יוצאי אתיופיה הוותיקים ליהודים הוותיקים באותם גילים דומים מאוד בקרב גברים ונשים.
- ◆ שכר האקדמאים יוצאי אתיופיה הוותיקים הוא 40 ₪ לשעה בממוצע, לעומת 65 ₪ לשעה בממוצע בקרב האקדמאים היהודים הוותיקים, והוא עומד על 61% משכרם. מאחר שהפער הגדול ביותר נמצא דווקא בקרב אקדמאים, המסקנה היא שחלק משמעותי מהפערים בשכר בין כלל יוצאי אתיופיה הוותיקים ליהודים הוותיקים אינם נובעים מפערים בהשכלה אלא מגורמים אחרים.
- ◆ 56% מיוצאי אתיופיה הוותיקים המועסקים מעריכים ששכרם דומה לשכרם של היהודים הוותיקים בני גילם ובעלי רמת השכלה דומה או שהוא עולה עליו. רק 33% סבורים ששכרם נמוך יותר.

7. המצב הכלכלי

ההכנסה החודשית ברוטו לנפש סטנדרטית במשקי הבית של יוצאי אתיופיה הוותיקים נמוכה בהרבה מזו של היהודים הוותיקים. בהתאם לכך, גם שיעור הבעלות על נכסים כגון מכונית ומכשירי חשמל נמוך יותר בקרבם.

למרות הפערים הכלכליים, יוצאי אתיופיה הוותיקים מביעים שביעות רצון נמוכה רק במעט מזו של היהודים הוותיקים, והם גם מבטאים אופטימיות בקשר לסיכויי הדור הבא במשפחתם להצליח בישראל מבחינה כלכלית ומקצועית.

מצבם הכלכלי של יוצאי אתיופיה הוותיקים מוצג כאן הן במדדים אובייקטיביים – הכנסה חודשית לנפש ובעלות על נכסים, והן במדדים סובייקטיביים – שביעות רצון מהמצב הכלכלי האישי והערכת הסיכויים של הדור הבא להצליח מבחינה מקצועית וכלכלית.

- ◆ 43% מיוצאי אתיופיה הוותיקים, לעומת 28% מהיהודים הוותיקים, דיווחו על הכנסה חודשית ברוטו לנפש סטנדרטית נמוכה מ-2,001, ₪ לנפש (לפי ההגדרה בתקופת המחקר היה קו העוני נמוך במעט מהכנסה זו – 1,815 ₪ לנפש).
- ◆ רק 18% מיוצאי אתיופיה הוותיקים, לעומת 38% מהיהודים הוותיקים, דיווחו על הכנסה גבוהה מ-4,000 ₪ לנפש.
- ◆ בולט השיעור הגבוה במיוחד של אימהות חד-הוריות בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים – 86% – שדיווחו על הכנסה של פחות מ-2,001, ₪ לנפש לעומת 37% בקרב האימהות החד-הוריות היהודיות הוותיקות.
- ◆ שיעור הבעלות על מגוון נכסים נמוך משיעור זה בקרב היהודים הוותיקים:
 - שיעור המתגוררים בדירה בבעלותם עומד על 41% לעומת 59% בקרב היהודים הוותיקים. בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים 22% מדווחים שהם גרים בדירה בבעלות קרוב משפחה, על-פי-רוב ההורים.
 - שיעור בעלי ביטוח בריאות משלים עומד על 55% לעומת 80%.
 - בבעלות על מוצרי חשמל ביתיים כגון מזגן ומדיח כלים וכן בבעלות על רכב יש הבדלים של 20 עד 30 נקודות אחוז.
 - לעומת זאת, חשוב לציין שבמוצרים כגון מחשב ביתי וחיבור לאינטרנט ההבדלים קטנים – 4-7 נקודות אחוז.⁵
- ◆ 56% מיוצאי אתיופיה הוותיקים מרוצים ממצבם הכלכלי הנוכחי: 12% מרוצים מאוד ו-44% מרוצים. שביעות הרצון בקרב היהודים הוותיקים גבוהה רק במעט יותר – 59% מרוצים: 11% מרוצים מאוד ו-48% מרוצים.
- ◆ 49% מעריכים שסיכויי הדור הבא במשפחתם להצליח מבחינה כלכלית ומקצועית בישראל טובים מאוד ו-33% מעריכים שהם טובים למדי; לעומתם, רק 14% מעריכים שהסיכויים אינם טובים: 8% מעריכים שהם אינם טובים כל כך ו-6% מעריכים שכלל אינם טובים.

8. קליטה חברתית-תרבותית

תשובות המרואיינים מעידות על השתלבות בחברה הישראלית, אשר מתבטאת בין השאר בשיעור החברים מחוץ לקהילה, במידת השימוש בעברית, בביצוע שירות צבאי או לאומי ובשיעור ההצבעה בבחירות. הרצון בשילוב אינו סותר את רצונם של יוצאי אתיופיה לשמר את תרבות המוצא שלהם. למרות תהליך ההשתלבות, הם מתמודדים עם פערים בין תפיסת הזהות האישית שלהם לבין תפיסתם את הזהות המיוחסת להם ע"י אחרים ועם תחושות של אפליה אישית וקבוצתית.

⁵ הנתונים על ביטוח בריאות משלים נלקחו מדוח מחקר שערך מכון ברוקדייל (גרוס ואחרים, 2009). הנתונים על בעלות על ציוד ביתי ורכב נלקחו מהשנתון הסטטיסטי 2010. בשני המקרים ההשוואה היא עם האוכלוסייה הכללית ללא התאמה להתפלגות הגיל של אוכלוסיית המחקר.

בבחינת קליטתם החברתית-תרבותית של יוצאי אתיופיה הוותיקים התייחסנו להיבטים התנהגותיים ותפיסתיים: השימוש בעברית בהקשרים שונים, שכונת המגורים, הרכב החברים, שירות צבאי/לאומי, שיעורי ההצבעה בבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות, תפיסת הזהות האישית ותפיסת יוצאי אתיופיה הוותיקים את הזהות שמייחסים להם יהודים ותיקים. בדקנו גם תפיסת אפליה אישית וקבוצתית וכן את החשיבות המיוחסת לשמירת התרבות והמנהגים של הקהילה. נוסף על כך בדקנו מספר אינדיקטורים של השתלבות ילדי המרואיינים (הדור השני) במערכת החינוך ובתחום החברתי.

שכונת המגורים

◆ 22% מתגוררים בשכונות שבהן, להערכת המרואיינים, רוב התושבים הם יוצאי אתיופיה. 26% מעריכים כי יוצאי אתיופיה מהווים כרבע ועד מחצית מתושבי שכונת המגורים שלהם. 52% מהמרואיינים מעריכים שיוצאי אתיופיה מהווים פחות מרבע מהתושבים בשכונה.

הרכב החברים

◆ 56% דיווחו כי לפחות מחצית חבריהם אינם יוצאי אתיופיה; בהשוואה, 14% דיווחו כי כל חבריהם יוצאי אתיופיה.

◆ שביעות הרצון מהקשר עם החברים גבוהה מאוד – 87% מרוצים או מרוצים מאוד מחבריהם. רמת שביעות הרצון מהחברים גבוהה יותר בקרב מי שעלו לפני גיל 18.

◆ התחברות עם חברים שאינם יוצאי אתיופיה קשורה לגיל בעת העלייה: 70% מהעולים שהגיעו מתחת לגיל 6 ו-62% ממי שהגיעו בגיל 6-18, לעומת 37% ממי שעלו לאחר גיל 18, דיווחו כי לפחות מחצית חבריהם אינם יוצאי אתיופיה. עם זאת, גם בקרב מי שעלו מתחת לגיל 6, 29% דיווחו כי כל חבריהם (4%) או מרביתם (25%) הם יוצאי אתיופיה.

◆ נשים נוטות יותר ליצור קשרי חברות מחוץ לקהילה: אצל 64% מהן, לפחות מחצית מהחברים אינם יוצאי אתיופיה לעומת 49% אצל הגברים.

מידת השימוש בעברית

◆ שכיחות השימוש בעברית לעומת אמהרית ביחסים בין-אישיים בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים משתנה לפי הסביבה: בעבודה, רוב יוצאי אתיופיה משתמשים רק בעברית (64%) או בעיקר בעברית (22%), גם מי שרמת שליטתם בעברית אינה טובה. בשיחות עם חברים, 45% מיוצאי אתיופיה משתמשים רק בעברית (22%) או בעיקר בעברית (23%) וקרוב ל-40% משתמשים בעברית ובאמהרית באותה מידה, בין השאר לפי הרכב החברים (ר' בהמשך). בשיחות עם בן או בת הזוג, המשקל היחסי של שתי השפות זהה. ואולם, בשיחות עם הילדים, לעברית משקל גדול יותר: רוב ההורים משוחחים עם ילדיהם רק בעברית (41%) או בעיקר בעברית (26%) וכרבע משתמשים בשתי השפות באותה מידה.

◆ כצפוי, ככל שהגיל בעת העלייה עולה יש ירידה בשימוש בעברית. עם זאת, הירידה מתונה יותר בשיחות עם הילדים ובעבודה.

מעורבות הורים במסגרות החינוכיות של ילדיהם

- ◆ לשני שלישים מהמרואיינים יש לפחות ילד אחד. רוב ההורים דיווחו על השתתפותם באספות ההורים במסגרות החינוכיות של ילדיהם – 72% בגן או במעון ו-80% בבית הספר.
- ◆ רוב ההורים (86%) דיווחו שהם עוזרים לילדיהם בשיעורי בית או מפקחים על הכנתם.

השתלבות הילדים בתחום החינוך ובתחום החברתי (דיווח ההורים)

- ◆ מיעוט לא מבוטל מההורים דיווחו על התנהגויות הקשורות לנשירה סמויה: אי-הכנת השיעורים בכל יום (34%), היעדרות מבית הספר שלא בגלל מחלה (19%) ובעיות משמעת (15%).
- ◆ 35% בלבד מההורים לילדים מתחת לגיל 6 דיווחו כי לילד יש לפחות 10 ספרים. 17% דיווחו על חוסר בספרי ילדים בבית.
- ◆ לדברי למעלה ממחצית ההורים (54%), רק מיעוט מהחברים של הילד הם בני קהילת יוצאי אתיופיה. הנטייה להתחבר לילדים שאינם בני הקהילה חזקה יותר בקרב גילאי 6-11 (65%) מאשר בקרב ילדים מבוגרים יותר (43%-48%). הממצא המתייחס לילדים המבוגרים מקבל אישוש בדיווח עצמי של בני נוער ילידי הארץ ממוצא אתיופי בסקר נוער עולה שערך מכון ברוקדייל.

שירות צבאי או לאומי

- ◆ מקרב הגברים 79% שירתו בצה"ל: 62% שירות מלא ו-17% שירות חלקי.
- ◆ בקרב הגברים שעלו בהיותם ילדים או בני נוער בולט השיעור הגבוה של משרתים בצה"ל: כ-80% ממי שעלו עד גיל 18 שירתו שירות מלא, וכ-10% נוספים שירתו שירות חלקי.
- ◆ מהגברים שעלו לאחר גיל 18, כמחצית שירתו, רובם שירות חלקי.
- ◆ שיעור המשרתים בצבא נמוך הרבה יותר בקרב הנשים (23%) מאשר בקרב הגברים, אבל שיעור גבוה של נשים (28%) שירתו במסגרת השירות הלאומי. בסך הכול, כ-50% מהנשים – 96% מהנשים שעלו מתחת לגיל 6 ו-67% מהנשים שעלו בגילים 6-18 – שירתו בצבא או בשירות לאומי.
- ◆ 74% מהגברים ו-83% מהנשים ששירתו בצה"ל היו מרוצים או מרוצים מאוד משירותם הצבאי. 91% מהנשים ששירתו שירות לאומי היו מרוצות או מרוצות מאוד משירותן.

הצבעה בבחירות לכנסת ולרשות המקומית

- ◆ מקובל שהשתתפות בבחירות משמשת מדד משמעותי למעורבות חברתית ומבטאת תחושת שייכות למדינה ולחברה. מבין יוצאי אתיופיה הוותיקים, 70% דיווחו שהצביעו בבחירות האחרונות לכנסת (בפברואר 2009) – שיעור גבוה משיעור ההצבעה בכלל האוכלוסייה: 65%.⁶
- ◆ 67% דיווחו שהצביעו בבחירות האחרונות לרשויות המקומיות (בנובמבר 2008).

⁶ על-פי ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18

תפיסת הזהות האישית של המרואיינים ותפיסתם את הזהות המיוחסת להם על-ידי היהודים הוותיקים

המרואיינים נשאלו איזה מהמונחים להלן מגדיר הכי טוב את זהותם: ישראלי, יהודי או אתיופי, וכיצד לדעתם יגדירו אותם היהודים הוותיקים.

◆ 61% חשים עצמם בראש ובראשונה יהודים או ישראלים – יהודים יותר מישראלים – 42% ו-19%, בהתאמה. עם זאת, 27% מזדהים קודם כול כאתיופים, גם לאחר עשרים שנה בארץ.

◆ 58% חושבים שהיהודים הוותיקים רואים בהם קודם כול אתיופים (פי שניים משיעור יוצאי אתיופיה המגדירים את עצמם בזהות זו). 23% חושבים שהיהודים הוותיקים רואים בהם קודם כול ישראלים ועוד 13% חושבים שרואים בהם קודם כול יהודים.

◆ לא נמצאו הבדלים בזהות האישית לפי גיל בעת העלייה, אולם נמצאו הבדלים בתפיסת הזהות המיוחסת: בקרב מי שעלו לפני גיל 6, הזהות המיוחסת נחלקת כמעט שווה בשווה בין ישראלית (41%) לבין אתיופית (45%). בניגוד לכך, בקרב מי שעלו בגיל 6-18 ובמידה פחותה בקרב מי שעלו מעל גיל 18, הזהות המיוחסת הדומיננטית היא אתיופית (64% ו-56%, בהתאמה).

תפיסת אפליה

בניתוח תפיסת אפליה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים יש להבחין בין תפיסת אפליה ברמה האישית, על בסיס התנסות אישית, ובין תפיסת אפליה ברמה קבוצתית, כלומר, תפיסתה כתופעה.

◆ כשליש מהמרואיינים דיווחו שחוו יחס מפלה כלפיהם אישית במקום העבודה, וקצת פחות משליש דיווחו שחוו יחס כזה בשירות הצבאי. יש לציין שלפחות מחצית ממי שהתנסו באפליה כלפיהם דיווחו כי התרחשה לעתים רחוקות. כחמישית מההורים בקרב המרואיינים דיווחו כי לפחות אחד מילדיהם נתקל ביחס מפלה בבית הספר מצד מורים ו/או מצד חברים בכיתה.

◆ 68%-37% מהמרואיינים (השיעור משתנה לפי המוסד) סבורים שמוסדות שונים כגון המוסד לביטוח לאומי, מערכת המשפט ומשטרת ישראל נוקטים יחס מפלה כלפי כלל עולי אתיופיה.

הנתונים שבידינו מאפשרים להשוות בין השכיחות של תחושת אפליה אישית לבין שכיחות התפיסה שיש אפליה קבוצתית כלפי יוצאי אתיופיה בשני תחומים בלבד: שירות צבאי ומערכת החינוך. בשניהם, שיעור יוצאי אתיופיה הוותיקים שדיווחו כי הייתה להם התנסות אישית ביחס מפלה כלפיהם, או שלילדיהם הייתה התנסות כזו, נמוך בהרבה משיעור הטוענים ליחס מפלה כלפי כלל עולי אתיופיה מצד אותם מוסדות. במילים אחרות, נראה כי תחושת האפליה האישית רווחת הרבה פחות מתפיסת האפליה הקבוצתית. ממצא זה דומה לממצאי מחקרים אחרים מחוץ לישראל לגבי תפיסת אפליה בקרב מיעוטים אתניים.

החשיבות בשמירת התרבות והמנהגים של הקהילה

ראוי לציין שהרצון בשילוב אינו סותר את רצונם של יוצאי אתיופיה לשמר את תרבות המוצא שלהם.

◆ מחויבות יוצאי אתיופיה הוותיקים למורשתם מתבטאת בשימוש בשפה האמהרית, בקשרים עם ילדיהם, בחשיבות שהם מייחסים לשמירת התרבות האתיופית בבית וברצונם שהילדים יכירו תרבות זו.

- ◆ מעל 90% אמרו ששמירה בבית על התרבות האתיופית "חשובה מאוד" או "חשובה" בעבורם. כמעט כל המרואיינים מגלים מחויבות עזה לשמירת מורשתם, בהתבסס על מדדים אלו.
- ◆ ההבדלים במידת החשיבות שיוצאי אתיופיה הוותיקים מייחסים לשמירת התרבות והמנהגים של הקהילה קשורים לגיל בעת העלייה: בקרב מי שהגיעו לישראל בהיותם בני 6 ומעלה, כ-75% סברו שחשוב מאוד לשמור על התרבות והמנהגים וכ-20% סברו שהדבר חשוב. אפילו בקרב מי שעלו מתחת לגיל 6, 56% סברו שחשוב מאוד לשמור על התרבות והמנהגים ו-34% סברו שהדבר חשוב.
- ◆ דפוס החשיבות המיוחסת להקניית התרבות והמנהגים לילדי הקהילה דומה לדפוס החשיבות המיוחסת לשמירת התרבות והמנהגים. 98% סבורים שחשוב מאוד (76%) או חשוב (22%) שהילדים ילמדו על התרבות האתיופית. שלא כבמדד הקודם, לא נמצאו הבדלים לפי גיל בעת העלייה במידת החשיבות המיוחסת להקניית התרבות והמנהגים לילדים.

9. סיכום של תהליך הקליטה האישי על-ידי יוצאי אתיופיה הוותיקים

ברוב התחומים שנבדקו חלה ירידה בשיעור המדווחים על בעיות כיום לעומת סמוך יותר למועד העלייה. לאחר עשרים שנה בארץ יוצאי אתיופיה מדווחים בעיקר על בעיות כלכליות, בעיות דיור ויחס שלילי מצד היהודים הוותיקים.

למרות ההתמודדות עם קשיים בהווה והפערים שקיימים עדיין, יוצאי אתיופיה הוותיקים מביעים שביעות רצון גבוהה מקליטתם בארץ ורובם (89%) מרגישים שישראל היא ביתם.

- ◆ כ-25% מיוצאי אתיופיה הוותיקים דיווחו שהם מתמודדים כיום לפחות עם שלוש בעיות מתוך עשר בעיות פוטנציאליות שהוצגו להם. הבעיות השכיחות ביותר הן בעיות דיור (39%), חובות מכבידים (35%) ויחסם של היהודים הוותיקים לעולי אתיופיה (31%).
- ◆ השוואה בין בעיות ההווה לבעיות העבר מעלה כי בארבעה מחמישה תחומים חלה ירידה בשיעור המדווחים על בעיות: שיעור המתמודדים עם בעיות תעסוקה ירד מ-37% ל-9%; שיעור המתמודדים עם בעיות כלכליות ועם חובות כבדים ירד מ-50% אך נותר גבוה (35%); הבדלי תרבות ומנטליות בין יוצאי אתיופיה הוותיקים לבין החברה הקולטת מפריעים עדיין ל-22%, אך שיעור זה נמוך מ-43% שלהם הפריעו בעיות אלו בעבר; גם מבחינת ההתמודדות עם יחס שלילי מצד היהודים הוותיקים חלה ירידה, אף ששיעור המתלוננים על כך נותר גבוה – 31% בהווה לעומת 43% בעבר.
- ◆ שיעור המדווחים על קשיים בתחום הדיור לא השתנה והוא מוסיף להיות גבוה – כ-40%. יחידים ואימהות במשפחות חד-הוריות דיווחו (כ-50%) על בעיות בדיור יותר מנשואים (כ-30%).
- ◆ המרואיינים שהגיעו לארץ כשהיו בני פחות מ-6 דיווחו שהם מתמודדים כיום בעיקר עם חובות מכבידים (31%) ועם בעיות דיור (29%). אף שלמעשה גדלו בארץ כמעט כל חייהם, כ-25% מתמודדים לדבריהם עם יחס שלילי מצד יהודים ותיקים; ייתכן כי חלקם אינם מתכוונים ליחס אישי כלפיהם אלא ליחס כללי קהילתי יוצאי אתיופיה.

- ◆ המרואיינים שהגיעו לארץ בגיל 6-18 דיווחו על התמודדות עם בעיות דיור (50%), על קושי בהחזר חובות (34%) ועל יחס שלילי מצד יהודים ותיקים (33%).
- ◆ המרואיינים שעלו לאחר גיל 18 מתמודדים פחות מהצעירים מהם עם בעיות דיור (23%), אך שיעור גבוה יותר מהם מתמודד עם חובות מכבידים (41%). מאחר שהם שולטים פחות בעברית ומשכילים פחות, הם מתקשים יותר מהצעירים מהם בכל הקשור בהבדלי התרבות והמנטליות הישראלית (23%). בשל גילם המבוגר יותר, לחלק גדול יותר מהם יש ילדים בגילים שונים, ולכן הם – יותר מהאחרים – מתמודדים גם עם בעיות של ילדים הלומדים בבית הספר (10%) וגם עם בעיות תעסוקה של ילדים בוגרים (17%).
- ◆ למרות הבעיות שאֵתן הם מתמודדים, 74% מיוצאי אתיופיה הוותיקים דיווחו שהם מרוצים מקליטתם: 30% מרוצים מאוד ו-44% מרוצים. עם זאת, 17% לא כל כך מרוצים ו-9% כלל אינם מרוצים. לא נמצאו הבדלים מובהקים לפי גיל ההגעה לארץ. במילים אחרות, אף שעל-פי מדדים שונים (השכלה, שליטה בעברית וקליטה חברתית) העולים שהגיעו לארץ בגיל צעיר יותר הגיעו להישגים רבים יותר, הם אינם מרוצים יותר ממי שהגיעו בגיל מבוגר יותר. הסבר אפשרי, חלקי, הוא שמי שעלו בגיל צעיר פיתחו ציפיות גדולות יותר, ובכך יש כדי להשפיע על רמת שביעות הרצון שלהם.
- ◆ בהמשך לכך, בתשובה לשאלה "האם אתה מרגיש את עצמך בישראל כמו בבית?" ענו 74% "בהחלט כן" ו-15% נוספים ענו "כן, למדי". רק 11% השיבו "לא כל כך" או "בכלל לא". מעניין לציין שהקבוצה שבה היה השיעור הגבוה ביותר – 81% – שהשיבו תשובה חיובית החלטית היא זו שעלתה לארץ לאחר גיל 18, ואילו הקבוצה שבה היה השיעור הנמוך ביותר – 69% – של המרגישים את עצמם בישראל כמו בבית היא קבוצת מי שעלו בגיל 6-18.

דיווחי המרואיינים על התנסויותיהם במהלך ובתום עשרים השנים מאז עלייתם מגלים תמונה מורכבת. יש בה הצלחות, למשל בשיעורי התעסוקה ובקליטה החברתית, כפי שהיא באה לידי ביטוי בקשרי חברות עם יהודים ותיקים ואחרים ובהרגשת בית בארץ. יוצאי אתיופיה הוותיקים מתמודדים עם פחות בעיות כיום בהשוואה לשנים הראשונות שלהם בישראל, ורובם המכריע מבטאים שביעות רצון מקליטתם.

עם זאת, הם עדיין מתמודדים עם בעיות כלכליות וקשיי דיור וכן עם קשיים הנובעים מהבדלי תרבות ומיחס הישראלים האחרים כלפיהם. אחוז גבוה (30%) מדווחים על התנסות אישית באפליה ואחוז גבוה אף יותר (50%) מעריכים שקיימת אפליה קולקטיבית מצד מוסדות שונים כלפי בני הקהילה האתיופית.

מי שעלו בגיל צעיר השיגו הישגים מרשימים בתחום ההשכלה יחסית להוריהם: כמעט כולם סיימו בית ספר תיכון וחלק המשיכו בלימודים על תיכונים. עם זאת, שיעור בעלי התואר האקדמי עדיין נמוך בהשוואה ליהודים ותיקים אחרים.

ממצאי המחקר מצביעים על צורך במאמץ לסייע גם לעולי אתיופיה הוותיקים יותר להתגבר על הקשיים שאִתם הם מתמודדים ולהמשיך לצמצם את הפערים בינם לבין כלל האוכלוסייה היהודית הוותיקה.

המחקר בוצע ביזמת המשרד לקליטת העלייה ומומן בסיועו.

דברי תודה

תודה לרחל גינדין, המנהלת לשעבר של האגף לתכנון ולמחקר במשרד לקליטת העלייה, שיזמה את המחקר, וליהודית רוזנבאום-תמרי, חוקרת לשעבר באגף. שתיהן סייעו לנו בזיהוי הסוגיות החשובות במחקר מסוג זה ובגיבוש השאלון. תודה גם לחנה קופפר, מנהלת האגף בעת הכנת הדוח, על הערותיה לטייטת הדוח.

איתור המרואיינים – עשרים שנה לאחר שעלו לארץ – ואיסוף המידע הקפדני לא היו מתאפשרים ללא המסירות והשיטות היצירתיות של אביה בן צדוק, רכזת עבודת השדה שלנו.

תודתנו נתונה לכל יוצאי אתיופיה הוותיקים שהואילו להקדיש לנו מזמנם ולשתף אותנו בתהליך הקליטה שלהם בארץ.

ברצוננו להודות לפרופ' ג'ק חביב, מנכ"ל המכון, ולדניז נאון, ראש המרכז לחקר מוגבלויות ותעסוקת אוכלוסיות מיוחדות, על הערותיהם המועילות.

לבסוף, תודה לרעהי כהן שערכה את הדוח וללסלי קליינמן שהפיקה והביאה לדפוס.

תוכן העניינים

1	1. מבוא
1	1.1 הרקע למחקר
1	1.2 מטרת המחקר
1	1.3 מבנה הדוח
2	2. מערך המחקר
2	2.1 שיטת המחקר
2	2.2 אוכלוסיית המחקר והמדגם
4	2.3 שקלול המדגם
5	2.4 השוואה בין מאפייני המרואיינים למאפייני אוכלוסיית המחקר
5	3. מאפייני רקע של האוכלוסייה בתקופת העלייה
7	4. שירות צבאי ושירות לאומי
8	5. ציוני דרך בתהליך של צבירת הון אנושי בארץ – השכלה עיונית ומקצועית
9	5.1 מסלול הלימודים העיוניים
12	5.2 אופן רכישת המקצוע
13	6. מאפייני האוכלוסייה בעת הריאיון
13	6.1 מאפיינים דמוגרפיים
14	6.2 הון אנושי
18	6.3 מצב הבריאות
20	7. תעסוקה
20	7.1 תמונת מצב התעסוקה בעת הריאיון
22	7.2 מאפייני התעסוקה
25	7.3 מדדים סובייקטיביים
28	7.4 מאפייני התעסוקה של האקדמאים
34	8. מצב כלכלי
35	8.1 מקורות ההכנסה של משקי הבית
36	8.2 הכנסה כוללת של משקי הבית והכנסה לנפש
38	8.3 בעלות על נכסים והוצאות גדולות
42	8.4 מדדים אובייקטיביים לקשיים כלכליים
43	8.5 מדדים סובייקטיביים: שביעות רצון מהמצב הכלכלי וציפיות לעתיד הדור הבא
46	9. קליטה חברתית-תרבותית
46	9.1 שכונת המגורים
47	9.2 הרכב החברים
48	9.3 מידת השימוש בעברית בהקשרים שונים
50	9.4 מעורבות חברתית במדינה ובחברה
52	9.5 תפיסת הזהות האישית ותפיסת הזהות המיוחסת
53	9.6 תפיסת אפליה
55	9.7 החשיבות בשמירת התרבות והמנהגים של הקהילה בעיני יוצאי אתיופיה הוותיקים

57	10. שימוש בשירותי הרווחה
60	11. מעורבות הורים והשתלבות ילדים בתחום החינוך ובתחום החברתי
60	11.1 ילדים מתחת לגיל 6
62	11.2 ילדים בגילים 6–17, תלמידי בית ספר
65	12. סיכום של תהליך הקליטה האישי על-ידי יוצאי אתיופיה הוותיקים
65	12.1 בעיות בהווה ובעבר
69	12.2 שביעות רצון מהקליטה בארץ והרגשת בית בישראל
71	13. סיכום
75	ביבליוגרפיה
77	נספחים
77	נספח א: בדיקת ייצוג המדגם ופירוט שקלול המדגם
79	נספח ב: מאפיינים נוספים של יוצאי אתיופיה הוותיקים ושל היהודים הוותיקים
81	נספח ג: נתונים נוספים על תעסוקה
85	נספח ד: הזהות האישית ותפיסת הזהות המיוחדת
85	נספח ה: פירוט מספר הילדים של יוצאי אתיופיה הוותיקים

רשימת הלוחות

	פרק 2: מערך המחקר
3	לוח 1: מספר הראיונות עם עולי אתיופיה הוותיקים, שיעור הראיונות שבוצעו מהמספר המתוכנן, גודל הקבוצה ושיעורה מאוכלוסיית היעד
4	לוח 2: מאפייני אוכלוסיית יוצאי אתיופיה הוותיקים לפי נתוני משרד הקליטה לעומת מאפייני המרואיינים
	פרק 3: מאפייני רקע של האוכלוסייה בתקופת העלייה
5	לוח 3: אזור המוצא באתיופיה, לפי תקופת העלייה
6	לוח 4: המצב המשפחתי בעת העלייה ועליית ההורים – יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה
6	לוח 5: השכלה שנרכשה באתיופיה וידיעת קרוא וכתוב באמהרית/טיגרית, לפי גיל בעת העלייה
7	לוח 6: אוריינות באמהרית/טיגרית בקרב הורי המרואיינים, לפי גיל המרואיינים בעת העלייה
	פרק 4: שירות צבאי ושירות לאומי
7	לוח 7: שירות צבאי או שירות לאומי של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מגדר ולפי גיל בעת העלייה
8	לוח 8: שביעות רצון מהשירות הצבאי או הלאומי בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מגדר ולפי גיל בעת העלייה

פרק 5: ציוני דרך בתהליך של צבירת הון אנושי בארץ – השכלה עיונית ומקצועית

- 9 לוח 9 : נקודות ציון בתהליך רכישת ההשכלה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה
- 12 לוח 10 : תחומי לימודים : האקדמאים יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת האקדמאים היהודים הוותיקים
- 12 לוח 11 : רכישת מקצוע בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה

פרק 6: מאפייני האוכלוסייה בעת הריאיון

- 14 לוח 12 : רמת הדתיות : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים – דיווח עצמי, לפי גיל בעת הריאיון
- 15 לוח 13 : רמת השכלה : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי גיל בעת הריאיון
- 16 לוח 14 : שליטה בעברית : הערכה עצמית של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת הריאיון
- 17 לוח 15 : שליטה במיומנויות מחשב : הערכה עצמית של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת הריאיון
- 17 לוח 16 : ניסיון מקצועי של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת הריאיון
- 18 לוח 17 : מדדים של מצב הבריאות : הערכה עצמית של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מגדר ולפי גיל בעת הריאיון
- 19 לוח 18 : התחומים שבהם צמצמו המרואיינים יוצאי אתיופיה הוותיקים את פעילותם בשל בעיית הבריאות, לפי מגדר ולפי גיל בעת הריאיון

פרק 7: תעסוקה

- 22 לוח 19 : שיעור המועסקים : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי השכלה
- 23 לוח 20 : משלחי היד של המועסקים : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 24 לוח 21 : מספר שעות עבודה שבועיות ושכר לשעה ברוטו : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 24 לוח 22 : שכר יוצאי אתיופיה הוותיקים ביחס לשכר היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 25 לוח 23 : שכר לשעה ביחס לשכר המינימום : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 26 לוח 24 : שביעות רצון כוללת מהעבודה הנוכחית ומהיבטים שלה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים המועסקים, לפי מגדר
- 27 לוח 25 : שכר יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת שכר היהודים הוותיקים בגיל וברמת השכלה דומים – הערכת יוצאי אתיופיה, לפי מגדר
- 28 לוח 26 : הרגשת ביטחון תעסוקתי : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר

- 29 לוח 27 : משלחי יד של אקדמאים : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 30 לוח 28 : הקשר בין משלח היד לבין תחום הלימודים בקרב האקדמאים יוצאי אתיופיה הוותיקים
- 31 לוח 29 : הערכת הקשר בין העבודה הנוכחית לבין תחום הלימודים ושביעות רצון מניצול הידע והכישורים הנרכשים, לפי קבוצה (%)
- 31 לוח 30 : מספר שעות עבודה שבועיות, שכר לשעה ויחס השכר – אקדמאים : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 32 לוח 31 : שכר לשעה ביחס לשכר המינימום – אקדמאים : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מגדר
- 33 לוח 32 : הערכת האקדמאים יוצאי אתיופיה לגבי שכרם ביחס לשכר היהודים הוותיקים בגיל וברמת השכלה דומים, ושביעות רצונם מהשכר

פרק 8: מצב כלכלי

- 35 לוח 33 : מקורות ההכנסה של המרווייך ושל בן או בת הזוג : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 37 לוח 34 : הכנסה ממוצעת ברוטו לנפש סטנדרטית : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 40 לוח 35 : מצב הדיור, מספר חדרים וצפיפות דיור : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 41 לוח 36 : בעלות על נכסים בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 42 לוח 37 : הוצאות גדולות נבחרות של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 43 לוח 38 : מדדים לקשיים כלכליים חמורים בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 43 לוח 39 : שביעות רצון מהמצב הכלכלי : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 44 לוח 40 : הערכה עצמית של היכולת לממן את כל ההוצאות החודשיות הבסיסיות של משק הבית : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי מצב משפחתי
- 45 לוח 41 : הערכה עצמית של יוצאי אתיופיה הוותיקים – המצב הכלכלי האישי בהשוואה למצבן של קבוצות שונות בישראל
- 46 לוח 42 : הערכת יוצאי אתיופיה את סיכויי הדור הבא להצליח מבחינה כלכלית ומקצועית, לפי מצב משפחתי

פרק 9: קליטה חברתית-תרבותית

- 47 לוח 43 : יוצאי אתיופיה מקרב תושבי השכונה – הערכת המרוויינים, לפי גיל בעת העלייה
- 47 לוח 44 : הרכב החברים, לפי גיל בעת העלייה
- 48 לוח 45 : שביעות רצון של יוצאי אתיופיה הוותיקים מהחברים בישראל, לפי גיל בעת העלייה

- 49 לוח 46 : מידת השימוש בעברית או באמהרית בהקשרים בין-אישיים, לפי גיל בעת העלייה
- לוח 47 : מידת השימוש בעברית או באמהרית בצריכת תקשורת אלקטרונית (רדיו ואינטרנט), לפי גיל בעת העלייה
- 50
- לוח 48 : שיעור ההצבעה של יוצאי אתיופיה הוותיקים בבחירות האחרונות לכנסת ולרשות המקומית, לפי גיל בעת העלייה
- 50
- לוח 49 : תדירות צריכת החדשות באמצעי התקשורת בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה
- 51
- לוח 50 : תפיסת זהות אישית של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה
- 52
- לוח 51 : תפיסת הזהות המיוחסת – הזהות שעולי אתיופיה הוותיקים סבורים שהיהודים הוותיקים מייחסים להם, לפי גיל בעת העלייה
- 53
- לוח 52 : תפיסת אפליה אישית בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, בשל יחס ממונים ועמיתים, לפי תחומי חיים שונים
- 54
- לוח 53 : תפיסת אפליה קבוצתית בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, בשל יחס מוסדות, בתחומי חיים שונים
- 54
- לוח 54 : החשיבות שמייחסים יוצאי אתיופיה הוותיקים לשמירה על תרבותם ומנהגיהם, לפי גיל בעת העלייה
- 55
- לוח 55 : תדירות הצריכה של אמצעי תקשורת באמהרית, לפי גיל בעת העלייה
- 56
- לוח 56 : השתתפות בתכנית החיסכון הקהילתית "קובה" לפי גיל בעת העלייה
- 57

פרק 10: שימוש בשירותי הרווחה

- לוח 57 : המשתמשים בשירותי הרווחה בשנה האחרונה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מאפיינים שונים
- 58
- לוח 58 : המשתמשים בשירותי הרווחה בשנה האחרונה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי העילה לפנייתם
- 58
- לוח 59 : יכולתם של יוצאי אתיופיה הוותיקים להסתדר בלי קושי ובלי עזרה בפנייה למערכות השירותים, לפי גיל בעת העלייה
- 59
- לוח 60 : הסיבות לקשייהם של המתקשים להסתדר במשרדים בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים
- 60

פרק 11: מעורבות הורים והשתלבות הילדים בתחום החינוך ובתחום החברתי

- לוח 61 : מעורבות הורים במסגרות החינוכיות של ילדיהם שמתחת לגיל 6 ובילוי משותף בבית, בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים
- 61
- לוח 62 : רווחה חומרית של ילדים מתחת לגיל 6 בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים
- 61
- לוח 63 : תפקוד לימודי והישגים לימודיים של הילדים בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל הילד – דיווח הורה
- 62
- לוח 64 : השתתפות גילאי 6-17 בפעילות פנאי מאורגנת מחוץ למסגרת בית הספר בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל הילד – דיווח הורה
- 63

63 לוח 65 : מעורבות הורים מקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, בבית הספר של ילדיהם בני 6-17 ופיקוחם על הילד, לפי גיל הילד

64 לוח 66 : הרכב החברים של הילדים יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל הילד – דיווח הורה

64 לוח 67 : שביעות הרצון של ההורים יוצאי אתיופיה הוותיקים מהיבטים נבחרים של החינוך בישראל

פרק 12: סיכום של תהליך הקליטה האישי על-ידי יוצאי אתיופיה הוותיקים

66 לוח 68 : התמודדות עם בעיות בהווה בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה

67 לוח 69 : הבעיות בתהליך הקליטה של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה

70 לוח 70 : שביעות רצון של יוצאי אתיופיה הוותיקים מהקליטה בארץ בכלל, ובתחומים נבחרים, לפי גיל בעת העלייה

71 לוח 71 : הרגשתם של יוצאי אתיופיה הוותיקים שישראל היא הבית, לפי גיל בעת העלייה

נספח א: בדיקת ייצוג המדגם ופירוט שקלול המדגם

77 לוח א 1 : המדגם המתוכנן, המדגם בפועל והנפל : השוואה בין התפלגויות מאפיינים בתוך כל אחת מהקבוצות

נספח ב: מאפיינים נוספים של יוצאי אתיופיה הוותיקים ושל היהודים הוותיקים

79 לוח ב 1 : מספר שנות הלימוד והתואר הגבוה ביותר שנרכשו בארץ : יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה, לעומת היהודים הוותיקים

79 לוח ב 2 : השכלת יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי מגדר

80 לוח ב 3 : הערכה עצמית של רמת השליטה בעברית בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת העלייה

80 לוח ב 4 : מצב הבריאות בקרב היהודים הוותיקים (הערכה עצמית), לפי גיל בעת הריאיון

נספח ג: נתונים נוספים על תעסוקה

83 לוח ג 1 : שיעור המועסקים : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים, לפי השכלה ולפי מגדר

83 לוח ג 2 : עבודה בישראל בקרב הורי המרווינים, לפי גיל המרווינים בעת העלייה

83 לוח ג 3 : שביעות רצון כוללת מהעבודה הנוכחית ומהשכר בקרב היהודים הוותיקים, לפי מגדר

84 לוח ג 4 : תפיסת הקשר בין העבודה הנוכחית לבין תחום הלימודים בקרב האקדמאים היהודים הוותיקים, לפי מגדר

84 לוח ג 5 : מספר שעות עבודה שבועיות ושכר לשעה ברוטו בממוצע : יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת היהודים הוותיקים ויחס השכר ביניהם, לפי השכלה

84 לוח ג 6 : שביעות רצון כוללת מהעבודה : האקדמאים יוצאי אתיופיה לעומת האקדמאים היהודים הוותיקים, לפי מגדר

נספח ד: הזהות האישית ותפיסת הזהות המיוחסת

85 לוח ד 1 : תפיסת הזהות האישית של יוצאי אתיופיה הוותיקים ותפיסתם את הזהות שהיהודים הוותיקים מייחסים להם

נספח ה: פירוט מספר הילדים של יוצאי אתיופיה הוותיקים
לוח ה-1: מספר הילדים של יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל המרואיין בעת הריאיון

85

רשימת התרשימים

פרק 7: תעסוקה

תרשים 1: תמונת מצב התעסוקה של יוצאי אתיופיה הוותיקים בעת הריאיון

20

תרשים 2: שיעור המועסקים בקרב יוצאי אתיופיה הוותיקים, לפי גיל בעת הריאיון ולפי

21

מגדר

פרק 8: מצב כלכלי

תרשים 3: רמת ההכנסה הכוללת של משקי הבית: יוצאי אתיופיה הוותיקים לעומת

37

היהודים הוותיקים

פרק 12: סיכום אישי של תהליך הקליטה בעיני יוצאי אתיופיה הוותיקים

תרשים 4: התמודדות עם בעיות בתהליך הקליטה של יוצאי אתיופיה הוותיקים בהווה

68

ובעבר – דיווח עצמי

נספח ג: נתונים נוספים על תעסוקה

תרשים ג1: תמונת מצב של תעסוקת יוצאי אתיופיה הוותיקים בעת הריאיון, גברים

81

תרשים ג2: תמונת מצב של תעסוקת יוצאי אתיופיה הוותיקים בעת הריאיון, נשים

81

תרשים ג3: שיעור המועסקים בקרב היהודים הוותיקים, לפי גיל בעת הריאיון ולפי מגדר

82